

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ

Ряшко Олена Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Варто наголосити на тому, що питання відправлення правосуддя відносно дітей завжди привертає велику увагу науковців, правоохоронців, суддів, громадськості та суспільства в цілому. В юридичній літературі зазначається, що для неповнолітніх звичайне судове провадження пов'язане із багатьма загрозами. Звідси виник широкий рух на користь ідеї створення особливих судів для неповнолітніх і прийняття ними особливого порядку провадження, більш пристосованого для потреб цієї категорії правопорушників.

Під час обрання найбільш оптимального підходу до неповнолітнього у кримінальному провадженні підлягають врахуванню такі фактори: у всіх випадках можливість звільнення від кримінальної відповідальності або покарання має бути розглянута та врахована судом; надання можливості примирення з потерпілим сприятиме появі відчуття відповідальності та відшкодуванню шкоди, завданої потерпілому; особливу увагу слід звернути на мету перевиховання та реінтеграції, а не покарання. Застосування згаданого принципу у контексті української системи кримінального права означатиме зміну підходу до покарання, відображеного у ч. 2 ст. 50 КК.

Ця стаття містить цілі покарання, не вказуючи при цьому на пріоритетність будь-якої з них. Водночас такий пріоритет з'являється у випадку провадження щодо неповнолітніх, оскільки принцип реабілітації та перевиховання, а також принцип найкращих інтересів дитини вимагає обрання такого покарання, головною метою якого буде саме виправлення засуджених [1, с. 22].

Кримінальне процесуальне законодавство містить спеціальну норму, що визначає предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (ст. 485 КПК). Положення цієї статті деталізують деякі загальні положення ст. 91 КПК, в якій визначено обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо

неповнолітніх, але жодною мірою не встановлюють і не замінюють їх, як і не створюють якийсь «особливий» предмет доказування.

До числа особливостей доказування у кримінальному процесі щодо неповнолітніх слід віднести два основних аспекти: предмет доказування (його зміст, значення, повнота) та дотримання особливих вимог щодо збирання та фіксування доказів (особливості участі неповнолітніх у слідчих (розшукових) діях, участь додаткових суб'єктів тощо).

Отже, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх – це передбачена кримінальним процесуальним законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожному кримінальному провадженні щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх вікових та соціально-психологічних особливостей з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження [2, с. 13].

Також слід відмітити, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх окрім загальних завдань (ст. 2 КПК України), вирішує і власні соціально значимі завдання виховного плану та охоронної спрямованості, що обумовлено специфікою участі у ньому неповнолітніх та їх психофізіологічними особливостями, специфікою їх соціалізації. І якщо врахувати таку подвійність (процесуальну та виховну або реабілітаційну) завдань цього особливого кримінального процесу, то для їх забезпечення потрібне існування такого предмета доказування, який би сприяв їх виконанню, де цей предмет доказування – це єдине цілісне явище, передбачене в ст. ст. 91, 485 КПК України, одночасно спрямоване як на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення (ст. 2 КПК України), так і на забезпечення приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3 Конвенції про права дитини) з метою створення умов для її ресоціалізації та відновлення її статусу.

Щодо особливостей процесу доказування в досліджуваному провадженні, то у ст. 91 КПК України викладено перелік обставин, що належать до предмета доказування у кримінальному провадженні, таких як сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінальне процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Мова йде про обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу злочину, що впливають на визначення міри покарання чи звільнення від відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження. Положення КПК України мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, тому в теорії доказів отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас індивідуалізація предмета доказування у конкретному провадженні

здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті КК України, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню. З поняттям предмета доказування тісно пов'язане поняття меж доказування, під якими слід розуміти доказування такого обсягу доказів, який забезпечує достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Звернення до змісту положень ст. 485 КПК України свідчить, що в ній здійснено акцент саме на додатковому та більш ретельному вивченні слідчим, прокурором обставин, що характеризують особу неповнолітнього правопорушника, а також на виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Законодавець вважає, що особливості особистості підлітка, який вчинив кримінальне правопорушення, повинні стати визначальним фактором, що впливає на хід розслідування кримінального провадження, зокрема, на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даній категорії кримінальних проваджень [3, с. 202].

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України підставою проведення експертизи є встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості. Частина 1 ст. 485 КПК України зазначає, що при наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними. Під розумовою відсталістю варто розуміти значне відставання від нормального рівня розвитку даного віку.

Таке відставання не пов'язано із хворобливим станом психіки неповнолітнього, а тільки із затримкою його розумового розвитку. При наявності даних про подібну розумову відсталість необхідно з'ясувати, рівню якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього, чи повністю він усвідомлює значення своїх дій. Залежно від рівня фізичної й розумової відсталості неповнолітнього суд вправі вирішити питання про звільнення його від кримінальної відповідальності й обмежитися застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Вдосконалення процесу задоволення прав і гарантії свобод особи є актуальним напрямком в розвитку демократії та гуманізації суспільства. Особливого значення це твердження набуває у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх, яке пов'язане із втручанням в їх особисте життя, обмеженням свободи та особистої недоторканності неповнолітніх, застосуванням до них заходів процесуального примусу. Проблема дотримання прав та законних інтересів неповнолітніх, які вчинили злочин, постійно знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти. Тому дослідження предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має вагоме суспільне значення,

оскільки слугуватиме забезпеченню прав і охороні законних інтересів цієї категорії осіб [4, с. 165].

Предметом доказування у кримінальному процесі є передбачений Кримінальним процесуальним законом України перелік обставин, що підлягають встановленню у кожному кримінальному провадженні та забезпечують прийняття відповідного процесуального рішення. Перелік обставин, котрі підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, слід розглядати в якості доповнюючого, уточнюючого предмету доказування у співвідношенні до загального предмету доказування [5, с. 201].

Література:

1. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Навчально-методичний посібник за заг. ред. Щепоткіної В.В., Слуцької Т.І. Київ. 2017. 238 с.

2. М. Кокошко. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Науковий часопис Національної академії прокуратури України 2'2016. С. 10–17.

3. Р.М. Балац. Особливості вивчення особи неповнолітнього у кримінальному провадженні. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 312 с.

4. Ільченко А. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. Новітні кримінально-правові дослідження. 2017 : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. 386 с.

5. Бондаренко О.О. Предмет доказування у кримінальному процесі України. Серія ПРАВО. Випуск 83: частина 3. С. 196–202.